

Journalismikritiikkiä käräjillä

Professori Thomas Wilhelmsson kirjoitti 2001 Kanavassa (6/2001) joukkoviestinten kaupallistumisesta ja vaikutusvallan kasvusta. Kriittisen kirjoituksen lopusta löytyy kiinnostava sivuhuomautus:

Kontrolloimaton vallankäyttö on aina pahasta. Tiedotusvälineet täyttävät tärkeän tehtävän muiden vallankäyttäjien valvojana. Samalla tiedotusvälineistä itsestään on tullut vallankäyttäjiä. (...) Elämme tällä hetkellä näiden kahden valtakeskuksen [lainsäädäntö-, toimeenpano ja tuomiovaltaa käyttävien instituutioiden ja journalismin] välistä eräänlaista kilpavarustelun kautta. Tiedotusvälineet ovat viime vuosikymmenen aikana ryhtyneet yhä avoimemmin ja kriittisemmin arvioimaan esimerkiksi tuomioistuinten toimintaa. Toisaalta tuomioistuimet ovat ”lyöneet takaisin” tiukentamalla normeja rikkoviin tiedotusvälineisiin kohdistuvia seuraamuksia.

Wilhelmsson on ensimmäisiä lainoppineita, joka on näin suoraan puhunut oikeuslaitoksen ja journalismin välisestä vastakkainasettelusta. Tähän mennessä juristit ovat kiistäneet epäilyt journalismin ja oikeuslaitoksen välisestä valtakamppailusta.

Tutkimuskirjallisuus samoin kuin rikos- ja oikeustoimittajien pitkäaikaiset kokemukset osoittavat, että oikeustapausten selostukset ovat perinteisesti nojanneet tuomioistuimilta ja poliisilta saatuihin tietoihin. Journalismissa on arvostettu tuomioistuinta ja poliisia ennen muuta siksi, että ne ovat olleet varmoja, luotettavia ja tuottoisia lähteitä uutistoimittajille. Risto Kuneliuksen (2001) mukaan toimittajat oivalsivat jo varhain, että oikeuden ”objektiivisuus” on mainio kehys uutisoinnille. Sen turvin lehdistä on voitu kertoa mutkikkaistakin asioista ”objektiivisesti”. Toimittajat ovat toimineet ikään kuin oikeuden sanan jatkeina kertoessaan oikeuden tuomiosta suurelle yleisölle ja alleviivatessaan rikosten tuomittavuutta.

Toisaalta historiasta löytyy runsaasti havaintoja siitä, että journalismin erityislohkot ovat itsenäistyessään joutuneet tarkastelemaan kriittisesti suhdetaan lähdekoneistoihinsa. Myös rikos- ja oikeusasioita seuraavat toimittajat ovat ajan mittaan ottaneet etäisyyttä tuomareihin ja poliiseihin. He eivät enää kohtele tuomioistuinlaitosta monoliittisena ja ylivertaisena oikeudellisen tietämyksen edustajana, vaan viranomaisena, jonka työn jälki perustuu inhimilliseen toimintaan. Journalismin selostukset tuomioista ovat muuttuneet valikoivammiksi, niihin on ryhdytty liittämään päätöksen tehneiden virka- ja lautamiesten nimiä ja tuomioista on kyetty osoittamaan virheitä.

Oikeustoimittajat ovat myös tehneet runsaasti menestyneitä kanteluita tuomioistuinten asiattomasta tai jopa lainvastaisesta menettelystä. Median kiinnostus rikosaiheisiin näyttää kokonaisuudessaan kasvaneen, osaksi rikollisuuden uusien muotojen ja ehkä raaistuneiden otteiden vuoksi, osaksi uutiskilpailun takia. Nykyisin kaikki valtakunnalliset televisiouutisetkin kilpailevat rikosaiheilla.

Tuomioistuimissa rikosjournalismin ammattimaistuminen on koettu uhaksi niiden omalle arvovallalle. Äärimmillään journalistien toiminnan on nähty loukkaavan oikeuslaitoksen perustuslaillista riippumattomuutta. Valtakamppailun alku sijoittuu 1990-luvun puolivälin paikkeille. Korkeimman oikeuden eläkkeelle siirtyvä presidentti Olavi Heinonen kertoi STT:n haastattelussa (3.11.2001), että kun hänen johtamansa ylin tuomioistuin oli ”aikaisemmin kuin herran kukkarossa”, se joutui 1997 vakavaan legitimitteettikriisiin Kerstin Campoyn lasten huoltajuusriidan, oikeusneuvos Eeva Vuoren aviomiehen huvilakauppojen sekä eräiden oikeusneuvosten rahakkaiden välimiestöimien saaman ankaran julkisen arvostelun vuoksi.

Näiden ja monien muiden tapausten seurauksena on ollut juristien halu puuttua itseä koskevaan julkisuuskuvaan. Rikos- ja oikeusasioiden uutisointia on haluttu suitsia monin tavoin. Perusteena on käytetty toimittajien ”asian-tuntemattomuutta”, millä on annettu ymmärtää, että oikeudellisia kysymyksiä voi pätevästi seurata vain oikeustieteellisen koulutuksen saanut ihminen. Toimittajien on sanottu seuraavan vääriä tapauksia ja kiinnittävän huomionsa väärin seikkoihin. Heidän on väitetty myös haluavan vaikuttaa oikeusjuttujen lopputulokseen eli käräjäoivän juttuja mediassa.

Nostokonepalvelu-päätös journalismikritiikkinä

Vuoden 2001 kesäkuussa kiistely kärjistyi, kun Helsingin käräjäoikeus tuomitsi Sanoma Osakeyhtiön maksamaan turkulaiselle Nostokonepalvelu Oy:lle

15 miljoonan markan korvauksen taloudellisesta vahingosta. Lisäksi yhtiön omistajat, veljekset Reino ja Kalervo Nieminen, saivat kumpikin henkisestä kärsimyksestä 230 000 markan korvauksen. Yhtiön vaatimus oli ollut 25 miljoonaa ja veljesten puoli miljoonaa markkaa.

Päätös herätti poikkeuksellisen runsaasti huomiota. Se antoi aiheen vilkkaaseen keskusteluun ratkaisun perusteluista, juridisesta kestävydestä ja sen merkityksestä joukkoviestinten toiminnalle. Toimittajat ovat varsin yksimielisesti pitäneet tuomiota kohtuuttomana ja jopa perusteettomana, oikeusoppineet taas olleet melkein yhtä yksimielisesti toista mieltä.

Innokkaimpia juristien puolestapuhujia on ollut oikeustieteen professori Aulis Aarnio, joka on käyttänyt useita puheenvuoroja median ja tuomioistuinelaitoksen keskinäisistä suhteista (esim. Aamulehti 29.7. ja 3.12.2001, Kanava 7/2001). Aarnio kiinnitti kirjoituksissaan huomiota kolmeen seikkaan. Ensinnäkin medialla on hänen mielestään oma roolinsa yhteiskunnallisten ongelmien tunnistajana. Toiseksi media näyttää altistuneen ajamaan oikeudellisia asioita julkisuudessa. Kolmanneksi erityisesti lehdistö on hänen mukaansa ryhtynyt ajamaan omaa asiaansa ja arvostelemaan tuomioistuinten ratkaisuja epäreilulla tavalla. Aarnion mukaan oikeusministeri on antanut viimeksi mainitulle tavalle tukea asiattomasti:

Tuomioistuinten porstuassa on perinteisesti ollut kaksi asiaan osallista, joita perustuslaki ei tunne: media ja oikeusministeriö. Nyt ne näyttävät hivuttautuneen itse oikeussaliin. (AL 29.7.2001.)

Erittelen tässä artikkelissa Nostokonepalvelu-päätöstä ja sen vaikutuksia journalismille lukemalla oikeuden päätöstä ikään kuin se olisi oikeuslaitoksen esittämää journalismikritiikkiä. Etsin päätöksestä arvoarvostelmia, vakiintuneista käytännöistä poikkeavia tulkintoja sekä toimittajille annettuja ohjeita, siitä millaista ”oikea” tai ”parempi” journalismi olisi oikeuslaitoksen mielestä. Oletukseni on, että päätöstä voi lukea journalismin kurinpalautuksena, jolla tuomioistuimet vastaavat viime vuosina kohtaamaansa ikävään julkisuuteen – siis esimerkkinä Wilhelmssonin kuvaamasta kilpavarustelusta.

Käräjäoikeuden päätös Suomen Nostokonepalvelun jutussa nojaa juridiikkaan, eikä sitä aina ole helppo erottaa muusta. Koetan kuitenkin puuttua oikeudellisiin kysymyksiin vain sen verran kuin on tarpeen kokonaisuuden ymmärtämiseksi.

Oikeudenkäynnin perusasetelma oli selkeä: Nostokonepalvelu Oy:n omistajat Reino ja Toivo Nieminen katsoivat, että Helsingin Sanomat oli Harri Nykäsen laatimilla jutuilla leimannut heidät aiheetta rikollisiksi ja lou-

kannut heidän kunniaansa. Yhtiölle oli aiheutunut kirjoittelusta taloudellista vahinkoa yli 22,5 miljoonaa markkaa.

Tapauksen juuret ovat 1990-luvun alkupuolella, jolloin Nostokonepalvelu Oy:n nostureita myytiin sen läheisyhtiölle Watrex Oy:lle ja edelleen ulkomaille siten, että Watrex sai liikevaihtoveron palautusta 5,5 miljoonaa markkaa. Verottaja määräsi tarkastuksen jälkeen Watrexille jälkiveroa lähes 350 000 markkaa.

Helsingin Sanomat julkaisi nosturikaupoista ensimmäisen uutisen 2. lokakuuta 1996. Juttu oli otsikoitu ”Verohallituksen Tammi mukana yrityksessä jota epäillään miljoonien lvv-petoksesta. KRP tutkii yli 50 miljoonan nosturikauppoja”. Tekstin mukaan ”verohallituksen pääjohtaja Jukka Tammi (sd.) omistaa viidenneksen yrityksestä, jota epäillään miljoonien liikevaihtoveropetoksesta”. Tekstissä mainitaan myöhemmin nimeltä Reino ja Toivo Nieminen sekä Nostokonepalvelu Oy.

Jutun julkaisemispäivänä keskusrikospoliisin päällikkö Rauno Ranta määräsi tehtäväksi alustavan selvityksen asiasta. Lain mukainen esitutkinta alkoi 7. lokakuuta 1996. Kumpaankin yhtiöön tehtiin kotietsinnät epäillyn törkeän veropetoksen vuoksi. Vuotta myöhemmin, 13. marraskuuta 1997, Turun käräjäoikeus hylkäsi poliisin vaatimuksen Niemisten omaisuuden hukkaamiskiellosta ja takavarikosta. Sen mielestä ei ollut todennäköisiä syytä epäillä veljesten syyllistyneen rikokseen.

Seuraavana keväänä, 29. huhtikuuta 1998, Turun kihlakunnansyyttäjä Tommi Teuri päätti olla syyttämättä Niemisiä epäillyistä törkeistä veropetoksista. Apulaisvaltakunnansyyttäjä Martti Jaatinen määräsi kesäkuussa tehtäväksi uuden syyteharkinnan, joka sekkin päättyi syyttämättäjättämispäätökseen.

Niemiset tekivät rikosilmoituksen toimittaja Harri Nykäsestä ja vastaavasta päätoimittajasta Janne Virkkusesta jo Helsingin Sanomien ensimmäisen jutun takia 20. marraskuuta 1996. Nykänen ilmiannettiin epäilynä julkisesta herjauksesta ja Virkkunen painovapauden tuottamuksellisesta väärinkäyttämisestä. Helsingin kihlakunnansyyttäjä Juhani Korhonen päätti 25. marraskuuta 1998 olla syyttämättä kumpaakaan, koska ei löytänyt viitteitä rikoksesta.

Nykänen ei ollut esittänyt omia arvioitaan sen paremmin esitutkinnasta kuin Niemisten osuudesta tutkittaviin tapahtumiin eikä myöskään ollut väittänyt kenenkään syyllistyneen rikokseen asiassa. Artikkelini ei nähdäkseni poikkea millään tavoin tavanomaisesta uutisoinnista tämänkaltaisissa asioissa.

Eduskunnan oikeusasiamies Lauri Lehtimaja katsoi useisiin Nostokonepalvelua ja Jukka Tammea koskeviin kanteluihin antamassaan ratkaisussa ke-

väällä 1999, että tapauksessa esitutkinta oli tarpeen ja että tapauksen lopullinen ratkaiseminen olisi ollut hyvä antaa tuomioistuimelle. Hän katsoi myös, että tapauksen julkinen käsittely oli ollut perusteltua, koska Tammen sidos on ”hyvä esimerkki sellaisista luottamusongelmista, joita verohallinnon ylimmän johdon osallistuminen elinkeinoelämään saattaa käytännössä aiheuttaa”.

Rikosjuttujen kuivuttua kokoon Niemiset nostivat Sanoma Oy:tä vastaan vahingonkorvauskanteen. Kanteessa todettiin, että Helsingin Sanomat ja erityisesti Nykänen olivat kirjoituksissaan antaneet totuudenvastaisen, herjaavan ja loukkaavan kuvan Nostokonepalvelun ja Niemisten toimista ja että kirjoitukset saivat poliisin aloittamaan tutkinnan, joka ei johtanut syytteisiin saati tuomioihin.

Yhteiskunnallinen intressi vs. yksityinen liiketoiminta

Nostokonepalvelun ja Niemisten kanteessa esitetty näyttö kunnianloukkauksesta rakentui suurelta osin väitteelle, että Helsingin Sanomat oli jutuillaan rikkonut hyvää journalistista tapaa. Kannekirjelmän mukaan lehden kirjoituksissa oli rikottu kaikkiaan kahdeksaa Journalistin ohjeiden kohtaa (8, 9, 10, 11, 18, 22, 26. ja 27. ohje). Niissä puhutaan muun muassa tietojen oikeellisuudesta ja tarkastamisesta, oikaisuista sekä nimen julkistamisesta rikosasioissa.

Toimittajat Nykänen, Himanen, ja Virkkunen ovat Helsingin Sanomissa julkaistuissa kirjoituksissa jättäneet noudattamatta Journalistin ohjeiden sisältämät normit ja esittäneet kirjoituksissa totuudenvastaisia väitteitä kantajista ja näin luoneet kantajista totuudenvastaisen kuvan.

Journalistin ohjeiden rikkomisella perusteltiin myös sitä harvinaista vaatimusta, että Nostokonepalvelun pitäisi oikeushenkilönä olla oikeutettu korvaukseen. Haastehakemuksen mukaan asiassa oli ”hyvän journalistisen tavan vastaisen menettelyn vuoksi olemassa erittäin painavat syyt korvata taloudellinen vahinko”.

Kantajien mukaan heidät syyllistettiin ja leimattiin Helsingin Sanomissa ensimmäisenä, toistuvasti ja julkisesti veronkiertäjiksi, mikä aiheutti huomattavaa haittaa elinkeinon harjoittamiselle ja menestykselle liike-elämässä. Kirjoittelulla nähtiin olevan suuri vaikutus ihmisten mielipiteisiin, koska asialla oli valtakunnan merkittävin ja luotettavana pidetty sanomalehti. Yksipuolinen kirjoittelu jatkui yli kahden vuoden ajan ja Niemisistä puhuttiin jatku-

vasti nimillä. He korostivat kanteessaan olevansa yksityishenkilöitä. Tätä suojaa ei vähennä Jukka Tammen yhteiskunnallisesti merkittävä asema.

Sanoma Oy:n mukaan kirjoitukset eivät olleet oikeudettomia, tarkoitushakuisia tai herjaavia eivätkä totuuden, hyvän journalistisen tavan tai Journalistin ohjeiden vastaisia. Ne eivät poikenneet tavanomaisesta rikosuutisoinnista eikä niissä ollut virheitä lukuun ottamatta 3. lokakuuta 1996 julkaistua juttua, jossa eräs luku oli väärin. Nykäsellä oli ennen ensimmäisen jutun julkaisemista varma tieto, että verottaja ja poliisi selvittelevät Nostokonepalvelun ja Niemisten tekemisiä.

Nostokonepalveluun kohdistuneelle tavanomaista suuremmalle mielenkiinnolle oli Sanomien mukaan yhteiskunnallinen perustelu: yhtiön osakkaana ja prokuristina toimi verohallituksen pääjohtaja Jukka Tammi. Näin Tammen yhteys nosturikauppoihin olisi tullut joka tapauksessa ilmi, Helsingin Sanomat vain pystyi uutisoimaan asiasta ensimmäisenä. Niemisiä koskennutta rikostutkintaa hoitaneiden poliisien ja verottajan virkatoimien seuraaminen oli taas ollut tavanomaista rikosuutisointia, eikä Niemisten osallisuutta uutisoinnissa voinut erottaa Jukka Tammen virkatoimista tai osakeomistuksesta.

Rikoslain mukaan (RL 24:8 § 2) yksityiselämää loukkaavan tiedon välittämisenä ei pääpiirteissään pidetä sellaisen väitteen tai arvostelun esittämistä, joka koskee politiikassa, elinkeinoelämässä, julkisessa virassa tai vastaavassa tehtävässä toimivaa henkilöä, jos esittäminen on tarpeen yhteiskunnallisesti merkittävän asian käsittelemiseksi. Kunnianloukkauspykälässä (RL ja 24:9 § 2) on samankaltainen oikeus, jollei väitteen esittäminen selvästi ylitä hyväksyttäviiä rajoja. Molemmat pykälät painottavat että vallassa olevien täytyy kestää pidemmälle meneviä tulkintoja ja arvosteluja kuin muiden kansalaisten.

Rikosasioiden yhteydessä jonkin asian julkaisemisen tai julkaisematta jättämisen kohdalla punnitaan tavallisesti kolmea tekijää: rikoksen laatua, uutisoinnin kohteen yhteiskunnallista asemaa ja prosessin vaihetta.

Nostokonepalvelun kohdalla uutisoinnin kohteena oli epäilty suuri talousrikos sekä korkea yhteiskunnallinen vaikuttaja, verohallituksen pääjohtaja Jukka Tammi, ja epäillyn rikoksen merkitys hänen asemaansa. Nämä tekijät puolsivat selvästi uutisointia. Prosessin varhainen vaihe sen sijaan saattaisi kallistaa uutisoinnin arvioinnin rangaistavuuden puolelle. Tavallisesti on kuitenkin katsottu, että esitutkintavaiheesta on lupa uutisoida, jos epäilyllä teolla on merkitystä epäiltyinä olevan henkilön tehtävien hoidolle, mutta uutisoinnin on oltava neutraalia.

Entä jos uutisoinnista olisi pidättäydytty? Se ei olisi ollut rikos, mutta olisiko se loukannut Journalistin ohjeita, kun kansalaisille ei olisi tarjottu ”oikeita ja olennaisia tietoja”? Professori Ari-Matti Nuutila on ainakin yksityisesti pohdiskellut sitä, olisiko paikallaan liittää Journalistin ohjeisiin selkeä ohje, jonka mukaan journalistia ei pelkästään kannusteta ja oikeuteta kertomaan tietoonsa tulleista yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista, vaan sille asetetaisiin selkeä velvoite. Esimerkiksi tieto korkean virkamiehen oman edun tavoittelusta pitäisi kertoa sillä uhalla, että Julkisen sanan neuvosto voisi antaa pimittäjälle langettavan päätöksen.

Nostokonepalvelun ja Jukka Tammen asiakokonaisuudessa yhteiskunnallisen merkittävyyden kriteerit täyttyvät helposti. Siinähan verohallituksen pääjohtajaa epäiltiin veropetoksesta. Tammi oli myös yhtiön omistajana periaatteessa samalla tavalla kunnianloukkauksen uhri kuin Niemiset, mutta silti hän ei ollut kantajien joukossa. Asian julkistaminen perustui siihen, että verohallinnon pääjohtaja neuvoi osakkuusyhtiötään, jonka veromenettelyjä arvosteltiin. Lopulta Tammi hyötyi Nostokonepalvelun osakkeista noin 1,5 miljoonaa markkaa.

Käräjäoikeus sivuutti tämän asiallisen yhteyden ja keskittyi tarkastelemaan ahtaasti vain Niemisten asemaa.

Verohallituksen pääjohtajan Jukka Tammen liityntä yrity maailmaan on ollut tärkeä yhteiskunnallinen ja yleistä mielenkiintoa herättävä asia. Niemiset ovat olleet kuitenkin yksityishenkilöitä. Yksin sukulaissuhde korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa olevaan henkilöön ei käräjäoikeuden käsityksen mukaan oikeuta julkaisemaan heidän nimiään sukulaista koskevan tai sivuavan uutisoinnin yhteydessä.

Yleislinjan ohella Helsingin käräjäoikeus löysi Nykäsen paristakymmenestä jutusta muutamia virheitä. Tärkeimpänä pidettiin ensimmäisen, lokakuussa 1996 ilmestyneen uutisen mainintaa, että poliisi tutki Nostokonepalvelun veroasioita. Poliisi oli yrittänyt tarkistaa saamaansa vihjettä, mutta asiaa ei tutkittu esitutkintalain tarkoittamassa mielessä. Myös mainintoja kirjanpitoaineiston hävittämisestä sekä väitettä ”lujasta näytöstä” törkeissä veropetoksissa pidettiin virheellisinä, koska lehti ei kyennyt todentamaan niitä oikeudessa.

Käräjäoikeuden mukaan virheelliset tiedot perustuivat vain suullisiin lähteisiin tai poliisin käsityksiin. Nykäsen katsottiin julkaisseensa tietojaan, vaikka hänellä oli tiedossaan myös päinvastaisia väitteitä.

Edelleen käräjäoikeus vakuuttui siitä, että Helsingin Sanomien kirjoittelun ja Niemisten väittämän taloudellisen vahingon kesken oli syy-yhteys. Kes-

keistä oli se, että keskusrikospoliisi aloitti tapauksen selvittelyn ja sen seurauksena myöhemmin varsinaisen esitutkinnan vasta lehden ensimmäisen uutisen jälkeen. Myös muut joukkoviestimet ryhtyivät kirjoittamaan yhtiöön liittyvistä epäilyistä vasta sen jälkeen. Käräjäoikeuden mukaan esimerkiksi:

Aamulehden ja Turun Sanomien uutisointi asiassa on poikennut Helsingin Sanomien uutisoinnista myös niin, että ensiksi mainituissa julkaisuissa on kerrottu myös Niemisten käsityksestä, asiaan liittyvästä oikeuskäytännöstä ja verottajan käsityksestä, minkä lisäksi tuomioistuintien antamat ratkaisut on kerrottu olennaisilta osin oikein. (...) [N]imenomaan Helsingin Sanomien kirjoitukset ovat olleet vaikutuksiltaan merkittäviä, ei niinkään muiden tiedotusvälineiden selostukset.

Nostokonepalvelu pääsi asianomistajaksi, Hiihtoliitto ei

Joulukuun alussa 2001 mietintönsä jättänyt henkilövahinkotoimikunta arvioi, että eräissä viime aikojen mediaoikeudenkäynneissä langetetut suuret kärsimyskorvaukset ovat olleet yleistä korvaustasoa selvästi korkeampia ja siten osaksi rangaistuksenluonteisia. Perusteena on ainakin osaksi ollut tapaus-
ten saaman julkisuuden määrä sekä halu ojentaa mediaa.

Yhtenä korvaustason korkeutta selittävänä tekijänä voidaan pitää sitä, että loukkauksen saaman julkisuuden, joka usein leimaa loukattua tämän loppuelämän ajan, katsotaan aiheuttavan loukatulle määrältään suurta ja pitkä-aikaista kärsimystä. Toimikunta pitää perusteltuna, että laajaa julkisuutta saaneesta loukkauksesta tyypillisesti aiheutuvan kärsimyksen suuruus ja pitkäaikaisuus otetaan asianmukaisella tavalla huomioon korvausta määrättäessä. Sen vuoksi ehdotetaan, että laissa nimenomaisesti mainittaisiin yhtenä korvauksen määräämisessä huomioon otettavana perusteena loukkauksen sama julkisuus.

Työryhmän mielestä korvauksia pitäisi entisestään ankaroittaa, jos loukkaavan tiedon esittämisellä halutaan edistää esimerkiksi aikakauslehden myyntiä.

Tämäntyyppisten hyötymistarkoituksessa tehtyjen loukkausten osalta yleisen korvaustason tulisi olla riittävän korkea, jotta vahingonkorvausvelvollisuus määrällisestikin muodostaisi riittävän tuntuvan uhkan tietojen julkaisemisesta päätettäessä ja siten ehkäisisi ennalta loukkausten tekemistä.

Helsingin käräjäoikeuden päätöksessä on juuri tällaisia ”rangaistuksenluonteisen” korvauksen piirteitä. Ratkaisu oli lähes täydellinen voitto Nostokonepalvelu Oy:lle ja Niemisille. Päätös herättää kuitenkin kysymyksiä. Miten Niemiset saattoivat saada korvauksen kunniansa loukkaamisesta, kun siviiliperusteisessa oikeudenkäynnissä ei lainkaan käsitelty sitä koskevaa syytettyä tai muutaakaan vaatimusta, ja miksi korvauksia piti maksaa myös Nostokonepalvelulle?

Rikosoikeudenkäynnissä syytetyltä haetaan usein korvauksia aiheutetusta vahingosta. Tavallisesti ne tuomitaan korvattavaksi, jos syyte hyväksytään. Korvauksen määräksi tuomitaan todellinen vahingon suuruus. Suomessa tuomioistuimilla ei ole paljon harkinnanvaraa paitsi punnittaessa kärsimyskorvauksia eli esimerkiksi kivun, säryn, kosmeettisen haitan tai kunnianloukkauksen vakavuutta. Silloinkin oikeuskäytäntö sanelee tuomittavien korvausten rajat. Vahingonkorvauksia ei voi tuomita rangaistuksen luonteisina.

Journalismiin sovellettuna tämä tarkoittaa sitä, että jos journalistinen teksti tai kuva on todistettavasti aiheuttanut vahinkoa, vahinko on korvattava. Vastine tai oikaisu eivät automaattisesti poista korvausvastuuta. Toisaalta journalismilta ei ole edellytetty oikeudenkäynnin kaltaista näyttövelvollisuutta, niin sanottua täyttä näyttöä. Jos journalismia yleensä halutaan verrata oikeudelliseen menettelyyn, tuomioistuinta oikeampi vertailukohta olisi poliisi. Poliisi aloittaa tutkinnan, jos on todennäköisiä syytä epäillä rikosta tai moraalisesti paheksuttavaa menettelyä. Sama epäily voi käynnistää myös jutun tekemisen.

Vahingonkorvauslaki sallii korvausten hakemisen myös ilman rikosperustetta, jos siihen on muu erityisen painava syy. Nostokonepalvelun ja Niemisten kanne Helsingin Sanomia vastaan perustui juuri tähän. Menestyäkseen kantajien piti näyttää toteen, että lehden jutuissa olleet virheet loukkasivat kunniaa ja vaikuttivat yhtiön taloudelliseen tulokseen. Käräjäoikeus hyväksyi tämän:

Korvauksen määrää korottavina seikkoina käräjäoikeus on ottanut huomioon, että Niemiset ovat omatta syyttään nimeltä mainiten tulleet julkisuudessa leimatuksi rikollisiksi henkilöiksi. Leimaaminen on koskenut heitä paitsi yksityishenkilöinä myös elinkeinonharjoittajina. Paikkansa pitämättömät väitteet on esittänyt Suomen laajaleikkisin ja luotettavana pidettävä sanomalehti. Väitteitä on lähes kahden vuoden ajan esitetty useita eri kertoja ja niitä on toistettu huolimatta päinvas-
taisista tuomioistuinten ratkaisuksista. Asian saama julkisuus on ollut poikkeuksellisen suuri. Virheellisiä väitteitä ei ole oikaistu. Loukkaus on ollut laadultaan sellainen, että sen vaikutukset tulevat jatkumaan Niemisten elämänpiirissä pitkään. On perusteltua olettaa, että louk-

kauksen vuoksi Niemisille on aiheutunut huomattavaa kärsimystä niin yksityishenkilöinä kuin elinkeinonharjoittajinakin.

Käräjäoikeuden mukaan Nykänen oli kokenut toimittaja, jolta sopi vaatia alansa hallintaa. Kuitenkin hänen kirjoituksissaan oli oikeuden mukaan ”useita eri kertoja jätetty noudattamatta muun muassa Journalistin ohjeista ilmeviä menettelytapaohteita”. Nykäsen toiminta täytti kunnianloukkauksen tunnusmerkistön, koska hänen oli täytynyt tietää eräiden lausumien olevan perättömiä ja loukkaavia.

Nykäsellä ei ole voinut olla perusteltua uskoa siitä, että hänen esittämänsä väitteet ovat todistettavissa oikeiksi eikä riittäviä syitä uskoa väitteitä todeksi.

Oikeustieteen lisensiaatti Riitta Ollila (HS 2.7.2001) näki epäkohdan siinä, että Nykänen ei puhtaassa siviiliriidassa voinut puolustautua herjaussyytettä vastaan. Havainto oli tärkeä. Kun joku panee riidanalaisessa asiassa viereille rikosperusteisen vahingonkorvausjutun sen sijaan, että tekisi asiasta rikosilmoituksen, hän voi ikään kuin kiertää rikosprosessin oikeusturvatakeita. Kyse ei siis ole väärästä laintulkinnasta vaan eräänlaisesta järjestelmän sallimasta mukavuuslippulaivasta. Yleistyessään tästä voi kehittyä journalismin kannalta vaarallinen käytäntö.

Ollilan huomio ei juuri herättänyt keskustelua. Enemmän huomiota on saanut Nostokonepalvelun pääsy oikeudenkäynnissä asianomistajan asemaan. Sitä kautta se saattoi vaatia ja saada korvauksia. Käräjäoikeus perusteli ratkaisua näin:

Rangaistavaksi säädetyn teon ei tarvitse kohdistua siihen, joka on kärsinyt. Näin ollen Nostokonepalvelu Oy on oikeutettu saamaan korvausta vahingostaan silloinkin kun teko on kohdistunut Niemisiin. Käräjäoikeus toteaa kuitenkin, että herjaus on kohdistettu selkeästi ja suoraan myös Nostokonepalvelu Oy:tä kohtaan. Tämän lisäksi Niemisten on esitettyjen väitteiden valossa katsottava väitetyn syyllistyneen rikoksiin yhtiönsä puolesta ja nimissä. Helsingin Sanomien julkaisemat väitteet ovat olleet omiaan haittamaan yhtiön liiketoimintaa. Nostokonepalvelu Oy:tä on sen vuoksi pidettävä herjausrikoksen asianomistajana.

Yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämistä ja kunnianloukkausta koskevat rikoslain säännökset uudistettiin lailla (531/2000) lokakuussa 2000.

Muutoksella haluttiin täsmentää pykäläiä niin, että vain ihmisen kunniaa voidaan loukata. Nostokonepalvelun kohdalla käräjäoikeus kuitenkin totesi erikseen, että ”herjaus on kohdistettu selkeästi ja suoraan myös Nostokonepalvelu Oy:tä kohtaan”. Siksi yhtiötä oli ”pidettävä herjausrikoksen asianomistajana”.

Mielenkiintoiseksi linjauksen tekee se, että kun Suomen Hiihtoliitto yritti samassa Helsingin käräjäoikeudessa muutamaa vuotta aiemmin oikeushenkilönä päästä doping-uutisoitua koskeva rikosjutun asianomistajaksi hiihtäjä Jari Räsänen rinnalle, vaatimus hylättiin yksiselitteisesti. Hovioikeuden sittemmin vahvistaman tulkinnan mukaan ”Suomen Hiihtoliitto oikeushenkilönä ei ylipäänsä voi olla kunnianloukkauksrikoksen objektina”.

Journalistin ohjeet jyräävät rikoslakia

Ilta-Sanomien vastaava päätoimittaja Vesa-Pekka Koljonen esitti syksyllä 2001 Julkisen sanan neuvoston ajankohtaisseminaarissa (23.10.2001) mielenkiintoisen huomion:

Jokunen vuosi sitten tuli muotiin kirjoittaa perusteluihin, että rikoksen ja rikollisen saama julkisuus on katsottu osaksi rangaistusta samalla tavoin kuin pidätysaika lasketaan hyväksi vankeusrangaistukseen suorittamisessa. Nyt saamme lukea perusteluista, että on rikottu Journalistin ohjeita. Herää kysymys, kannattiko niitä ylipäänsä laatia, kun ammattikunnan itsekasvatukseen tarkoitettu eettinen koodi luetaankin nyt ikään kuin synniksi ja käännetään ammattikuntaa vastaan.

Eettiset säännöt syntyivät aikanaan toimittajien vastaukseksi juristien ja poliitikkojen yrityksille säännellä toimitustyötä ja julkaisemista laeilla. Itsesääntelyn juuret ovat 1800-luvun lopulla, jolloin juristit ensi kertaa ryhtyivät puhumaan journalistien vaikutusvallasta rikos- ja oikeusasioiden ratkaisussa. Myös Pohjoismaissa eettisten ohjeiden kehitys on paljolti ollut sidoksissa rikosasioiden uutisoinnista esitettyihin käsityksiin. Erityisen paljon huomiota on saanut nimen käyttö rikos- ja oikeusjuttujen yhteydessä.

Suomessa lähes kaikki joukkoviestimet ovat sitoutuneet noudattamaan Journalistin ohjeita ja niitä tulkitsevan Julkisen sanan neuvoston ratkaisuja. Yleisesti ottaen niitä myös kunnioitetaan.

Journalistin ohjeet koostuvat eettisistä säännöistä, joilla ei ole lainvoimaa ja joita ei edes ole tarkoitettu sovellettavaksi lakina. Vuonna 1997 Julkisen sa-

nan neuvoston perussopimukseen kirjattiin periaate, jonka mukaan JSN ei ota käsiteltäväkseen kantelua, joka on selvästi tehty oikeudenkäyntiaineiston hankkimiseksi. Neuvostosta ei haluttu tehdä edes tuomioistuimen porstuaa, oikeussalista puhumattakaan.

Nostokonepalvelu-päätöksessä käytiin kohta kohdalta läpi Journalistin ohjeita ja niiden noudattamista. Oikeus asettui tavallaan Julkisen sanan neuvoston asemaan ja tulkitsi, mikä puheena olleissa lehtikirjoituksissa oli hyvän journalistisen tavan mukaista ja mikä ei. Tuomion perustelut nojaavat pitkälti ohjeisiin. Kun ohjeita oli rikottu, oli loukattu kunniaa ja aiheutettu vahinkoa. Eettisten ohjeiden rikkomisella perusteltiin kunnianloukkausta ja luotiin pohja vahingonkorvausten määräämiselle.

Oikeuslaitos näyttää yleisemminkin intoutuneen tulkitsemaan Journalistin ohjeita – jopa niin, että varsinainen lainsäädäntö on jäänyt sen jalkoihin. Helsingin Sanomien pitkäaikainen oikeustoimittaja Susanna Reinboth kertoi syksyllä 2001 JSN:n seminaarissa käyneensä läpi korkeimman oikeuden 1990-luvun alun jälkeen antamat kahdeksan mediaa koskevaa ennakkoratkaisua. Niissä Journalistin ohjeisiin oli vedottu kahdesti. Sananvapauden rajoja määrittäviä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja tai itse Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusta ei mainittu yhdessäkään päätöksessä.

Ylimmän tuomioistuimen ratkaisuisista henkii käsitys, että yhden kotimaisen ammattikunnan eettiset ohjeet ovat painavampia oikeuslähteitä kuin ylikansallinen, Suomea velvoittava oikeus. Reinbothin mukaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen nojalla on kuitenkin täysin yksiselitteistä, ettei Journalistin ohjeita voi käyttää miltään osin tuomioiden perusteena.

Mutta mitä isot edellä, sitä pienet perässä: Oulun käräjäoikeus päätti Journalistin ohjeisiin nojaten lokakuun lopussa, että sanomalehti Kalevan on maksettava tamperelais miehelle vahingonkorvaus, koska hänen yksityiselämänsä oli loukattu kertomalla vanhasta rikostuomiosta muun asian yhteydessä. Julkisen sanan neuvosto oli aikanaan antanut samasta kirjoituksesta Kalevalle vapauttavan ratkaisun. Käräjäoikeus ”kumosi” ratkaisun:

Tässä tapauksessa JSN on katsonut, ettei lehti ollut rikkonut hyvää journalistista tapaa. JSN:n ratkaisut eivät kuitenkaan ole välitöntä lain tulkintaa eikä siinä ole johdonmukaisesti noudatettu yksilöiden yksityisyyttä puoltavaa linjaa. Tässäkin tapauksessa yksityisyyden suoja perusoikeutena on jäänyt riittävää huomiota vaille.

Mediaa koskevien tuomioistuinratkaisujen yhteydessä on muistutettu siitä, että monilla ammattikunnilla on omat eettiset norminsa, joiden voidaan

katsoa kuvastavan hyvää ja huolellista tapaa harjoittaa ammattia. On hyvää merimiestapaa, rakennustapaa ja kirjanpitotapaa koskevia ohjeita, on asianajajien, lääkäreiden, lakimiesten, professorien ja pörssin eettisiä ohjeistoja. Siksi yksittäisten ammatinharjoittajien menettelyä voidaan niiden nojalla arvioida myös oikeudessa.

Eettisten ohjeiden ja lakien välistä suhdetta pohdittaessa on tavallisesti päädytty siihen, että jos jokin teko ei ole hyväksyttävän tavan vastaista, se ei myöskään ole rangaistavaa. Jos tuomioistuinten yleensä pitäisi soveltaa Journalistin ohjeita, parhaiten se kävisi tarkastelemalla Julkisen sanan neuvoston ratkaisukäytäntöjä pidemmällä aikavälillä. Niiden perustella kävisi ilmi, millainen toiminta on kussakin tapauksessa katsottu hyvän journalistisen tavan mukaiseksi. Nostokonepalvelu-päätöksessä ei katsottu JSN:n pidempiaikaista ratkaisukäytäntöä. Silti päätöksen ydin on siinä, että rangaistusvastuuta perusteltiin lain asemesta tapaohjeiden rikkomisella.

Kun perinteisesti journalistien töitä on arvioitu kolmiportaisessa asteikolla *sallittu – tapaohjeiden vastainen – rangaistava*, rangaistusvastuu on perustettu silkkään lain rikkomiseen. Nyt keskimmainen vaihtoehto, tapaohjeiden vastaisuus” näyttää sulautuneen viimeiseen, vaikka tapaohjeet ovat yleensä oleellisesti rajoittavampia kuin laki. Jos jokin menettely on sekä rikoslain että selvästi tapaohjeiden vastaista, journalistin on vaikea sanoa, ettei hän ymmärtänyt tehneensä mitään väärää.

Julkisen sanan neuvoston seminaarissa Tampereen käräjäoikeuden tuomari Markku Leskinen linjasi ammatillisten ohjeiden soveltamista tuomitsemiseen näin:

Tuomioistuimien soveltaa ammatillisia ohjeita, myös Journalistin ohjeita, normiosuuden, ei eettisten arvojen osalta. Kyse on useimmiten siitä, mikä merkitys ammatillisella osaamisella tai käyttäytymisellä on huolellisuus- ja tuottamuskriteerien punninnassa, korottavatko ammatilliset ohjeet huolellisuudelta edellytettävää tasoa ja ylitetäänkö kohtuuden raja. (...) On melko luontevaa, että journalismin olleessa kyseessä Journalistin ohjeet voivat joko suoraan tai heijasteisesti vaikuttaa rikoslain tulkintaan. Tällöin tuomitsemistoiminnassa liikutaan alueella, jossa tuomarin on oltava hyvin tarkkana ja varovainen.

Korkeimman oikeuden presidentti Olavi Heinonen vahvisti, että tuomioistuimien voi soveltaa Journalistin ohjeita: ”Tuomioistuimien ei ottaisi elävää elämää huomioon, jollei se huomioisi muita oikeuslähteitä kuin lakeja.” Myös rikosoikeuden professori Pekka Koskinen piti selvänä, että rikoslain kunnian-

loukkauspykälää sovellettaessa ohjeilla on merkitystä. Sen sijaan Julkisen sanan neuvoston puheenjohtaja, hallinto-oikeuden professori Olli Mäenpää oli toista mieltä. Hän korosti tuomitsemiseen kuuluvaa legaliteettiperiaatetta eli lakisidonnaisuutta muistuttamalla, että tuomioistuimen tehtävänä on soveltaa ja tulkita lakeja, ei eettisiä ohjeita, eivätkä Journalistin ohjeet ole lakia:

Niitä ei ole tarkoitettu eikä kirjoitettu tuomioistuimessa sovellettaviksi, eikä niitä varsinkaan ole kirjoitettu perusteiden luomiseksi virallisille sanktioille, rangaistuksille tai korvausvastuulle.

Lisäksi on muistutettu, että suuri osa toimittajan työhön rinnastetuista ammateista on sellaisia, joiden harjoittajaksi pääsee vain erityisen tutkinnon tai lupamenettelyn kautta ja joita valvotaan virallisten normien nojalla. Esimerkiksi asianajajien ja lääkäreiden eettistä toimintaa valvovat viime kädessä ulkopuoliset. Jokainen voi myös menettää eettisten rikkomusten vuoksi oikeutensa harjoittaa ammattiaan – toisin kuin puoliprofessionaaliset journalistit.

Jos eettisten ohjeiden rikkomista käytettäisiin Nostokonepalvelu-päätöksen tapaan muidenkin ammattikuntien työtä arvioitaessa, Asianajajaliiton eettisten ohjeiden rikkominen olisi petoksesta tuomitun asianajajan kannalta raskauttavaa. Hoitovirheeseen syyllistyneen lääkärin tuomitsemista pitäisi perustella lääkärin etiikan loukkauksilla. Tämä on yhä harvinaista. Hyvän esimerkin eroavaisuuksista tarjoavat talousrikoksista ankariin vankeusrangaistuksiin tuomitut aivotutkijat, professorit Paavo Riekkinen ja Urpo Rinne. Kummankaan tuomiota ei perusteltu eettisten ohjeiden rikkomisella. Professoriliitto hyväksyi eettiset ohjeensa vasta 2001 lopussa.

Juridiikka ja etiikka sotketaan tarpeiden mukaan

Käräjäoikeuden tapa arvottaa eettisiä ohjeita liittyy etiikan ja juridiikan väliin yleisempään rajankäyntiin. Julkisuudessa on yhä yleisempää sekoittaa etiikka ja juridiikka vetoamalla jompaankumpaan normistoon sen mukaan, kumpi sopii paremmin omiin etuihin. Rikos- ja oikeusasioita käsitteleviä juttuja verrataan jatkuvasti rikosprosessiin; puhutaan syyttämisestä, puolustautumisesta, näytöstä, todisteista ja julkisuuden langettamista tuomioista, mikä on omiaan sotkemaan juridiikan ja journalismin keskenään.

Esimerkiksi Matti Ahteen tapauksessa eräissä puheenvuoroissa korostettiin voimakkaasti sitä, että hänet tuomittiin julkisuudessa ilman, että hän olisi voinut missään vaiheessa puolustautua, koska rikosilmoitusta saati syytettä ei

koskaan esitetty. Entinen hovioikeudenneuvos ja nykyinen teknillisen korkeakoulun professori Jukka Kemppinen sanoi saaneensa raivokohtauksia Ahteen tapauksen käsittelyn vuoksi:

Mutta kun me nyt olemme menneet siihen, että nimettömien, rangais-
tavalla teolla loukatuiksi itsensä katsovien henkilöitten kertomuksille
annetaan todisteen ja lopulta täyden näytön merkitys, niin jo on oi-
keus harhateillä!

Ahteen tapauksessa unohdetaan, ettei siinä ollut missään vaiheessa kysy-
mys esitutkinnasta tai rikosprosessista, vaan hänen toimintansa moraalisen
kestävyyden julkisesta arvioinnista. Kun käsillä ei ollut rikosta, ei edes rikosil-
moitusta, kyse on puhtaasti eettisestä pohdinnasta ja Ahteen nauttimasta ylei-
sestä luottamuksesta Veikkauksen toimitusjohtajana. Tällaisen julkinen poh-
dinta ei ole juridiikkaa vaan journalismia. Jos arvostelua esittäneiden juristien
aivoituksia tulkitsee, niin heidän mielestään tapaus olisi ilmeisesti pitänyt kä-
sitellä kaikin puolin oikeudessa. Kun näin ei käynyt, käsittely meni pieleen.

Tätä ”ei rikosta – ei juttua”-linjaa kannattavien mielestä toimittajat tarkas-
televat tapahtumia aina väärästä kulmasta. Parasta heidän mielestään olisi, jos
rikosasioista voitaisiin kertoa julkisuudessa vasta tuomionluvun jälkeen. Kyse
on juristien ikaikaisesta toiveesta, johon koko trial by newspaper -tematiikka
kiertyy. Lainoppineet tai tuomioistuimet eivät ole pitäneet siitä, että vireille
tulevia tapauksia selostetaan tai että toimittajat eivät tyydy toistamaan pää-
tökseen kirjoitettua huonoa suomen kieltä.

Jos näitä päätelmiä tulkitaan ahtaasti, vastedes rikosjuttuja voidaan uutisoida vasta tuomioistuinkäsittelyn päätyttyä. Esimerkiksi STT:n dopingjuttu olisi voitu uutisoida ensi kerran vasta maaliskuussa 2001, kun tuomio sai lainvoiman korkeimman oikeuden päätettyä, ettei se anna tapauksessa valituslupaa. Tällainen ajatus ei sovi perinteisen uutisjournalismin tehtävään viranomaisten ja päättäjien valvojana.

Nostokonepalvelu-päätöksessä kärjäoikeus muistutti toimittajia siitä, että viranomaisilta saataviin tietoihin on suhtauduttava kriittisesti. Edelleen päätöksessä korostettiin, että oikeudenkäyntejä on selostettava tarkasti ja täsmällisesti. Vaatimukset täsmällisyydestä ja lähdekritiikistä koskevat tietysti kaikkea journalismia. Kärjäoikeuden lausahdukset ovat vain latteita itsestäänselvyyksiä, jollei niiden tarkoituksena ole erityisesti muistuttaa, että juuri tuomioistuinten ratkaisut pitäisi julkaista sellaisenaan ja kommentoimatta.

Kirjallisuus

Arolainen, Teuvo (1999)

Käräjät mediassa. Teoksessa: Noppari, Elina ja Torkkola, Sinikka (toim.), Journalismit-kritiikin vuosikirja 1999.

Arolainen, Teuvo (2001)

Oikeusjournalismin tulevaisuus – muuttuuko etiikka? Teoksessa:

Arolainen, Teuvo (toim.) Turvallisuutta, draamaa ja uutiskilpailua. Yhteenveto poliisin ja vakuutusalan ajankohtaisseminaarista. Helsinki: Poliisiammattikorkeakoulu, Tiedotteita 16/2001. Helsinki.

Kunelius, Risto (2001)

Terveisiä hovimestarille – Journalismin muutospaineita ja puutostiloja 2000-luvun alussa. Teoksessa: Arolainen, Teuvo (toim.), Turvallisuutta, draamaa ja uutiskilpailua. Yhteenveto poliisin ja vakuutusalan ajankohtaisseminaarista. Helsinki: Poliisiammattikorkeakoulu, Tiedotteita 16/2001.

Muut lähteet

Journalistin ohjeet

Forssan kihlakunnan syyttäjäviraston päätös syyttämättä jättämisestä 25.11.1998, 98/4131.

Helsingin käräjäoikeus 29.6.2001, 00/19812

Helsingin hovioikeus 31.10.2000, R99/1857

Oulun käräjäoikeus 24.10.2001, 01/4265

KKO 1991:79

KKO 1991:116

KKO 1997: 80

KKO 1997:81

KKO 1997:185

KKO 2000:83

KKO 2000:45

KKO 2000:54

KKO 2001:96